

PRIKAZI I KRITIKE Reviews and Critics

E. Brigs, *Društvena istorija Engleske*, Svetovi,
Novi Sad 2001, str. 450

Ejza Brigs (1921) spada u onu neobičnu vrstu univerzitetskih profesora koji, zahvaljujući svojoj dugovečnosti, ogromnim znanjima, spisateljskoj plodnosti i učešću u javnom životu, predstavljaju prave nacionalne institucije. U svojoj zemlji proglašen je i za plemića, ali je kod nas ostao malo poznat. Već duže od pola veka on piše značajne sinteze o društvenoj i kulturnoj istoriji Velike Britanije; ovde je preveden samo kao saradnik i stručni savetnik u dva pregleda svetske istorije: u *Historiji čovječanstva (Kulturni i naučni razvoj*, sv. V, knj. 1-4, Zagreb 1976) i *Ilustrovanoj istoriji sveta* (tom IV, Beograd 1983).

Društvena istorija Engleske prvi je prevod jedne knjige Ejze Brigsa na srpski jezik. Ona se u Britaniji pojavila 1983. godine; prevodioci, Danilo Egelja i Ljiljana Petrović, koristili su izmenjeno i dopunjeno izdanje iz 1991. Mek povez i mali format mogu da zavaraju – u pitanju je knjiga od 450 strana sitno štampanog teksta, koja, od početka do kraja, zahteva od čitaoca punu pažnju i usredsređenost. Obuhvata prostor Engleske, bez Velsa, Škotske i Irske, ali i vreme od paleolita u Engleskoj do „Pustinske oluje” nad Irakom. Pisac, pre svega, pokušava da odgovori na dva pitanja: „Zašto Englezi čine to što čine?” i „Kako i zašto su postali to što jesu?” (str. 12). U pomoć poziva

„strukture” i „proces”. Francuski prizvuk ovih izraza potvrđuje i piščevo pozivanje na tvrdnju „društvenog istoričara Marka Bloka”, da bi „... društvo koje bi moglo biti u potpunosti uobličeno svojom neposrednom prošlošću moralo raspologati strukturom koja je tako savitljiva da se graniči sa beskičmenjaštvom” (str. 12). Ovim citatom Brigs objašnjava i zašto je, kao stručnjak za modernu istoriju, svoju priču započeo praistorijom.

Uticao škole *Anala* i dostignuća evropske i američke društvene istorije iz druge polovine 20. veka, odvajaju ovu knjigu od njenog slavnog preteče – *Društvene istorije Engleske* Džordža Makoli Treveljana. Treveljanova knjiga, objavljena 1942 (prevedena u Beogradu 1983), još uvek pripada intelektualnim tradicijama 19. veka; ona počinje dobom Džefrija Čosera jer tada, u 14. veku, po Treveljanovom mišljenju, engleski književni jezik započinje svoj samostalni život, a Engleska dobija nacionalna obeležja. Brigs je čovek druge polovine 20. veka: nastanak jezika i nacije nisu, po njegovom mišljenju, početak istorije. U njegovoj knjizi, u središtu pažnje je zemlja, Engleska, na kojoj se smenjuju plemena i narodi. Ipak, zanimljivo je i Brigsovo mišljenje da su Englezi pre „anglokeltski” nego „anglosaksonski” narod (str. 31). Treveljan završava pripovedanje

početkom 20. veka, smrću kraljice Viktorije 1901. godine; Brigs nas vodi skoro do početka 21. veka, do 1991. godine. Pa ipak, Treveljan je Brigsu očigledno dao početni obrazac; on i svoj predgovor završava pozivajući se na Treveljana, i tvrdeći da deli „njegovo osećanje za poeziju u priči” (str. 9). I pored nekoliko sjajno napisanih poglavlja (*Potruga za bogatstvom, moći i zadovoljstvima; Viktorijanizam: preludej, ispoljavanje, posledice; Ratna razvođa*), Brigs kao stilista ipak zaostaje iza Treveljana; njegovi vrednosni sudovi su, međutim, daleko odmereniji i uravnoteženiji od ocena čuvenog vigovskog istoričara. Možda i zbog temeljne i nagle promene sopstvenog socijalnog statusa u engleskom društvu, Brigs u ovoj knjizi ne otkriva lako svoja politička shvatanja i njih je tu čak teško dokučiti; za razliku od njega, Treveljan se, kao samouvereni kolenović iz loze samog Tomasa Babingtona Makolija, svojim uverenjima prosto razmeće.

Za razliku od Treveljana, pa i Blokove generacije u školi *Anala*, Brigs u pojam društvene istorije uključuje i političke događaje i „velika zbivanja”. U središtu njegove pažnje jesu iskustva „malih”, bezimernih ljudi i socijalnih grupa (klasa, religijskih zajednica, generacija, polova), ali, budući da ga, pre svega, zanimaju odnosi između različitih pojedina i grupa, svet feudalnih dvorova, demokratskih kabineta ili ratnih štabova nije mogao da bude izostavljen. Knjiga je strukturirana kao istorija-priča, pripovedanje koje se drži jednostavnog hronološkog toka, podeljenog na uobičajene vremenske odsečke – praistorija, rimsko doba, seoba naroda i rani srednji vek,

pozni srednji vek, epoha Tjudora, puritanska revolucija, ekonomski, politički i kulturni procvat u osamnaestom veku, industrijska revolucija, viktorijansko doba, dva svetska rata, posleratna Engleska. Ukoliko u uvodu i pominje „strukture”, pisac ne pokazuje preteranu brigu da nas uputi u tajne svog metodološkog pristupa. Uočljivo je, međutim, da se sva poglavlja, sa određenim varijacijama, sastoje iz sledećih celina: geografski kontekst, politička zbivanja, ekonomski procesi, tehnološke novine, demografska kretanja, društveni trendovi, kultura (shvaćena, u starinskom ključu, uglavnom kao umetnost, zanati, religija, folklor), mentaliteti. Izgleda da su to elementi Brigsove „strukture”. Sve je povezano, nema mehaničkog nabiranja, ni preterivanja u kauzalnosti, ali još uvek ima čuda i teško objašnjivih istorijskih fenomena.

Brigsov cilj je, dakle, rekonstrukcija prošlosti kao celine, bez izostavljanja ove ili one oblasti, kao manje važne. Kada se ima na umu uspeh velikih sinteza Erika Hobsbauma o istoriji 19. i 20. veka, stiče se utisak da je najvažnija prednost novije anglosaksonske (ili anglo-keltske) historiografije upravo u celovitosti i širini rekonstrukcije. Po tradiciji neskloni da suviše veruju u strogu naučnost i egzaktnost historiografije, britanski istoričari lakše podnose nužnu površnost ovakvog pristupa, i spremnije se suočavaju sa činjenicom da, pogotovo u društvenoj istoriji, definitivnih tumačenja nema.

Tumačenja i jesu ono što je u ovoj knjizi najzanimljivije. Činjenice su uglavnom poznate. Pisana je, najvećim delom, na osnovu literature (koristan spisak nalazi se na kraju knjige), ali tamo gde su

u pitanju izvori, upotrebljene su, kako sam autor ležerno kaže, „sve vrste”, „vizuelne, usmene, pisane ili nepisane” (str. 12). Ista ležernost i sigurnost osećaju se i u tumačenjima. Ona su, to je očigledno, plod sredećenog promišljanja, kakvo je, po svoj prilici, moguće samo kod ljudi koji su svoju pažnju dugo usmeravali na određene pojave.

I pored citiranja Blokove mudre opaske, Brigs je vremenu od Stounhendža do „Slavne revolucije” iz 1688. godine posvetio tek nešto manje od polovine svoje knjige, dok su samo poslednja tri veka zauzela sav ostali prostor. Sve do osamnaestog veka, Brigs je zainteresovani posmatrač oštrog oka, koji zna za nove rezultate arheologije i za dostignuća društveno usmerene medievistike i istorije novog veka. Oseća se, međutim, da ga ovi vekovi zanimaju samo zbog objašnjenja savremenosti; on je ipak istoričar savremene epohe, i to se oseća po tipu pitanja koja postavlja prikupljenoj građi. Zanimljivo je, međutim, da Brigs pojave i procese premoderne istorije često meri okom posmatrača iz 19. a ne iz 20. veka. Razlog nije samo u tome što je viktorijanska epoha predmet njegovih užih istraživanja; on, očigledno, zna da je naš „mentalni instrumentarijum” (kako bi to Lisjen Fevr rekao), u kome još uvek dominira kult nauke, svojim znatnim delom, ipak nastao u 19. veku.

U ispredanju dugoročnih „struktura”, koje određuju englesku istoriju, Ejza Brigs religiji ne pridaje onaj suštinski značaj, koji joj je pridavao Džordž Makoli Treveljan. Brigsovo neslaganje sa starijim učiteljem oseća se i u tvrdnji da je, čak i u 17. veku, „ekonomski napre-

dak, više nego snaga religije, bio glavna odrednica društvene promene.” (str. 163). Piščevo naglašavanje značaja ekonomskih procesa ima korene u njegovoj ranoj specijalizaciji za ekonomsku istoriju, ali i u ranom interesovanju za istoriju radničkog pokreta, čartista i za ličnost Karla Marksa. Ukoliko je težište Treveljanove pažnje u aristokratskom i vigovskom 18. veku, osovina Brigsove knjige je u dobu industrijske revolucije. Industrijsko, gradsko društvo je područje koje Brigsu zanima; Treveljan voli selo i gnuša se ružnoće industrijskih gradova. Patnji gradske sirotinje u dobu najžešće industrijalizacije, u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. veka, Treveljan posvećuje mnogo opširnih opisa u svojoj knjizi; tu kao da se oseća uticaj Tomasa Karlajla. Brigs ne koristi književni talenat da bi probudio naše uspavano milosrđe i oživeo naše pritajene moralne snage; on čak tvrdi da rana industrijalizacija Engleske nije bila ni tako surova, ni toliko razorna po englesko društvo (str. 238-241).

Značaj koji Brigs pridaje tehnološkim novinama najbolje se vidi u poglavlju posvećenom „komunikacijskoj revoluciji” u 19. veku (*Mreže komunikacija*, 255-280). Poglavlje posvećeno dobu kraljice Viktorije (1837-1901), iako lišeno polemičkog tona, ustvari je sučeljavanje pisca (inače predsednika engleskog „Viktorijanskog društva”) sa danas preovlađujućom slikom o teškom viktorijanskom nasleđu, koje pritiska savremene Engleze. U dobroj tradiciji historiografskog zanata, on jednu naizgled celovitu i monolitnu epohu, koja, očigledno, Englezima još uvek donosi određen emotivni naboj, znalački razdužuje, i u njoj uočava različ-

tost perioda i složenost pojava. Brigs ima svoje tumačenje i presudnog preokreta iz vremena oko 1870. godine, u kome Engleska, nekadašnja „radionica sveta”, počinje da gubi industrijsko prvenstvo, vojnu nadmoć, pa i i kulturnu sigurnost (str. 242-246). Tada počinje i postepeno starenje nacije i demografsko zaostajanje za kontinentalnim evropskim državama. Imperija, međutim, još uvek stoji, i uliva Englezima osećanje misije i patriotskog ponosa; u vreme Burskog rata (1899-1902) ta osećanja prerastaju u masovni „džingizam” i u talase šovinizma.

Psihološki značaj „Velikog rata”, od 1914. do 1918. godine, ubedljivo je objašnjen i majstorski opisan. Nekada pobožni viktorijanci i hedonistički raspoloženi edvardijanci, sada rezignirano zapisuju: „Nigde se ne vidi tračak Božje promisli” ili „Gde god da se okreneš, delo Božje je oskrnavljeno čovečjom rukom” (str.315). Stari svet je nestao; kada je, posle samo 21 godine, otpočeo Drugi svetski rat, potvrdilo se da su Englezi zaista stigli do „velikog razvođa”, „velikog kanjona” (str. 316). Posle 1945. oni priznaju ono što su drugi primećivali već od 1918: smrt imperije, ali i rođenje „socijalne države”.

Socijalna zaštita i nastanak „države blagostanja” biće centralna pojava potonje engleske istorije, bez obzira na protivrečna raspoloženja i stanja, od 1950-ih („doba iluzija”, „doba straha”), preko „poletnih” i „preusijanih” 1960-ih do „kriznih” 1970-ih (str. 364-365). Naredna decenija donela je suprotstavljanje idejama „socijalne države” u ime „ekonomskog individualizma”; tadašnje pozivanje Margaret Tačer na viktorijanske vrednosti i tradiciju izaziva blagu piščevu distancu (str. 375). „Potrošački bum” između 1955. i 1960. godine najavio je dubo-

ku transformaciju starih vrednosti. Uместo viktorijanskog „štedi”, dnevno naređenje glasilo je: „troši” (str. 380). Proizvodnja potreba kroz reklamu, pop-kultura, promena porodičnih odnosa, nestanak starih religijskih autoriteta, bile su samo najupadljivije u nizu temeljnih promena. „Promenu bez presedana” donelo je masovno naseljavanje stanovnika bivših kolonija u Engleskoj (str. 386-388). Po prvi put posle niza vekova, menja se njena etnička slika. Nova i osetljiva pitanja odnosa između različitih etničkih i rasnih skupina, moralne (ne)opravdanosti zahteva za akulturacijom i asimilacijom pridošlica, usijane debate o imigrantskoj politici vlada i konačno, sučeljavanje sa rasizmom, obuzimaju pažnju javnosti. Promena kulturnog pejzaža Engleske bila je vidna i u brizi vlasti za osećanja značajnog dela sopstvenog stanovništva, u napetostima koje su pratile pojavu *Satanskih stihova* Salmana Ruždija i početak iračke krize.

Trud prevodilaca dao je dobre rezultate. Umesna oprema i pažljiva tehnička obrada (sa jedinim izuzetkom nečitkih geografskih karata) govore o ozbiljnosti izdavača, novosadskih *Svetova*. Stručnu upotrebljivost knjige povećava i detaljan registar imena i pojmova. Treba poželeti da se ovakva saradnja prevodilaca i izdavača nastavi; na srpskom jeziku ne postoji studija o viktorijanskoj Engleskoj, koja je, sve do uzdizanja Nemačke 1871. godine, čitavoj Evropi služila kao najvažniji politički i kulturni model. Viktorijancima je sam Ejza Brigs posvetio tri knjige: *Victorian People* (1954), *Victorian Cities* (1963) i *Victorian Things* (1988).

Mr Miloš KOVIĆ